

УДК 37.015.31:159.96

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.4-2.3>

С. М. Бужинська

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Д. С. Супрун

студентка 4 курсу психолого-педагогічного факультету
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ПРОСТОРІ

Стаття містить теоретичне обґрунтування та методичні засади щодо проблеми дослідження. Здійснено аналіз понять «педагогіка партнерства», «інклюзивне навчання», в ході якого встановлено, що педагогіка партнерства має всі можливості для впровадження в заклади з інклюзивним навчанням, адже інклюзивна освіта базується на основних принципах гуманної педагогіки (покращення навчального середовища, повага до їхніх здібностей, підтримка дитини в прагненні бути успішним). Установлено, що, незважаючи на розроблені методологічні основи проблеми інклюзивної освіти, залишаються питання, які потребують доопрацювання, зокрема питання щодо особливостей навчальної діяльності, соціальної підтримки таких дітей і їх включення в життя громади.

Виходячи з аналізу наукових джерел, автори сформулювали мету статті, яка полягає в теоретичному висвітленні особливостей впровадження педагогіки партнерства в інклюзивний простір.

Для досягнення мети застосовано комплекс методів дослідження, таких як історико-логічне вивчення наукових праць, аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення, класифікація, абстрагування, теоретико-методологічні засади досліджуваної проблеми.

У ході висвітлення основного матеріалу розкрито наукові уявлення про особливості навчання дітей з особливими освітніми потребами. Охарактеризовано принципи й аспекти впровадження педагогіки партнерства в інклюзивний простір. Установлено, що практичне застосування педагогіки партнерства в інклюзивному просторі має ґрунтуватися на концепціях відомих учених, зокрема навчання без примусу, вільний вибір, ідея опори тощо. Як особливу якість, що сприятиме формуванню в дітей знань і вмінь, спрямованих на успішне навчання, самовдосконалення та соціалізацію в громаді, автори виділяють «толерантність», адже до її структури входять когнітивні, емоційні й поведінкові компоненти, тобто саме ті складники, які необхідні для успішного впровадження педагогіки партнерства в інклюзивний простір.

Авторами доведено, що інклюзія навчає співіснувати з відмінностями, які розглядаються як стимул для заохочення дітей до навчання. Установлено, що педагогіка партнерства дає змогу дітям з особливими освітніми потребами розкрити свої здібності й сформуватися як особистості. Педагогіка партнерства має ґрунтуватися на засадах толерантності, які реалізуються через доброзичливе й терпиме ставлення до оточуючих і навколишніх подій, що не порушують прав людини та не завдають шкоди навколишньому середовищу.

Ключові слова: співробітництво, особливі освітні потреби, гуманізація освіти, інклюзивна освіта, нова українська школа, толерантність особистості.

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах модернізації української освіти одним із напрямів оптимізації навчального процесу є його спрямування на демократизацію взаємин вчителя й учня, що відображається в нових підходах до навчання. Це зумовлює створення сприятливої атмосфери співробітництва, зниження монологічного викладу матеріалу та дублювання інформації, яка може бути отримана з доступних джерел, і перехід до діалогізованого спілкування з учнями

в ході навчального процесу, інтенсифікації впровадження в навчальний процес активних методів навчання, що, у свою чергу, дають можливості для розкриття творчої особистості, розвитку ініціативи, активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Тому актуальність зазначеної проблематики не викликає сумнівів, бо «педагогіка партнерства» саме й уособлює один із факторів ефективної взаємодії всіх без винятку учасників освітнього процесу.

Відповідно до Рішення колегії МОН від 27.10.2016, в освітніх закладах має запрацювати «педагогіка партнерства», що передбачена концепцією «Нова українська школа». Під «педагогікою партнерства» розуміють напрям педагогіки, який вміщує в себе систему прийомів і методів навчання й виховання спираючись на засади гуманізму і творчого підходу до розвитку особистості [1; 2]. На наш погляд, педагогіка партнерства має всі можливості для її впровадження як у загальноосвітні навчальні заклади, так і в заклади з інклюзивним навчанням, адже інклюзивна освіта саме й базується на основних принципах гуманної педагогіки, а саме: покращення навчального середовища, в якому вчитель та учні відкриті до різноманіття; забезпечення потреб учнів; повага до їхніх здібностей і можливостей для самовдосконалення; підтримка дитини в її прагненні бути успішним.

Поняття партнерства в освітньому середовищі розкривається у працях В. Моргуна (педагогіка співпраці, психологія толерантності) [3]; О. Коханової (психологія партнерської взаємодії в освіті) [1]; Н. Шигонської (філософський, психологічний, соціологічний і педагогічний аспекти сутності категорії «професійна взаємодія») [4]; С. Максименка (психологічні проблеми модернізації освіти в Україні) [5]; Г. Татаринцевої (методологічні підходи до визначення поняття «партнерство») [2] тощо.

Стосовно ж питання щодо реалізації проблеми гуманізації освіти в контексті інклюзивного навчання, то варто зазначити, що ця проблематика висвітлена в наукових розвідках як вітчизняних (Ю. Богінська, Л. Будяк, Н. Ворон, І. Зверева, А. Капська, А. Колупаєва, А. Мудрик, Ю. Найда, Н. Софій, Н. Шматко), так і зарубіжних (Т. Бут, Х. Вулі, Д. Деппелер, Т. Лорман, Д. Бішоп, Д. Роза, М. Емітейдж) психологів [6]. Накопичено достатньо емпіричного матеріалу, виділено основні етапи розвитку дітей, які нормально розвиваються й у яких спостерігаються вади розвитку. Відповідно, проаналізовано механізми формування в них пізнавальних процесів (мнемічних, мисленневих, перцептивних) тощо. Однак, незважаючи на розроблені методологічні основи проблеми інклюзивної освіти, накопичений емпіричний матеріал, усе ще залишаються питання, які потребують як теоретичного, так і практичного обґрунтування. Зокрема, питання щодо особливостей навчальної діяльності, соціальної підтримки таких дітей і їх включення в життя громади.

Мета статті полягає в теоретичному висвітленні особливостей впровадження педагогіки партнерства в інклюзивний простір.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ЮНЕСКО, інклюзивне навчання – це «процес звернення й відповіді на різноманітні потреби

учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади та зменшення виключення в освіті й навчальному процесі». Метою інклюзивного навчання є покращення навчального середовища, в якому вчитель та учні відкриті до різноманіття, де гарантується забезпечення потреб учнів і повага до їхніх здібностей і можливостей бути успішними [6]. Усі перелічені вище навички, вміння, отримані перемоги можливі за умови включення в освітній простір інклюзивного навчання педагогіки партнерства.

І дійсно, педагогіка партнерства набуває вагомого значення як вектор гуманного і творчого підходу до кожного учасника освітнього процесу, адже Концепція Нової української школи базується на якісно новому рівні побудови взаємин між учнями, педагогами й батьківською громадою. Новий зміст освіти щодо співробітництва педагогів і батьків, з метою особистісного розвитку школярів, орієнтує громаду на поважне ставлення до дітей з особливими освітніми потребами.

В інклюзивному середовищі дитина, яка має вади розвитку, почуває себе психологічно безпечно та має відчуття належності до колективу. Саме тому інклюзивна освіта здебільшого повинна спиратися на засади педагогіки партнерства, або співробітництва. У рамках такої освіти учні та їхні батьки беруть участь у визначенні навчальних цілей, а також у прийнятті рішень щодо них.

Упровадження інклюзивної освіти в практику загальноосвітніх закладів є складником гуманітарної політики кожної сучасної країни, що свідчить, наскільки суспільство захищає невід'ємні права дитини з особливими освітніми потребами, і сьогодні поступово входить у сучасний освітній простір України. Виходячи з вищеозначеного, можемо стверджувати, що інклюзивна освіта – це передовсім формування суспільної уваги та поваги до розмаїття й унікальності кожного учня чи учениці, що, у свою чергу, забезпечує ліпшу якість освіти для всіх дітей.

Зупинимось докладніше на аналізі наукових робіт, присвячених вивченню впровадження педагогіки партнерства в інклюзивний простір.

На навчання дітей із вадами в розвитку звертали свою увагу ще в середині XIX ст. Так, наприклад, Е. Сеген у ході наукових досліджень робить висновок про важливість соціального виховання глибоко відсталого дитини. Він зазначає, що саме через співробітництво, тобто через соціальну допомогу іншій людині, лежить шлях розвитку розумово відсталого дитини. У цьому ж столітті починають відкриватися перші допоміжні класи і школи для дітей, які відчувають труднощі в навчанні [7]. А вже на початку XX ст. впроваджені перші спроби тривалого вивчення дітей. Зокрема, О. Декролі при допоміжних школах запропонував організувати «спостережувальні» класи, мета яких поля-

гала у виробленні рекомендацій щодо роботи з такими учнями [7].

Також на необхідність тривалих спостережень за дітьми з вадами розвитку вказували й такі відомі вітчизняні вчені, як В. Кащенко, Г. Трошин, І. Сікорський. Г. Трошин у процесі наукових розвідок довів, що й діти, які нормально розвиваються, і діти, які мають розумову відсталість, розвиваються за одними й тими самими законами, різниця полягала тільки в способах розвитку. Гуманістична спрямованість цих досліджень реалізована в наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних психологів. Коло інтересів дослідників розширювалося, окрім дослідження дітей із розумовою відсталістю, вчені також зосередили свою увагу на вивченні дітей, у яких спостерігаються й інші дефекти розвитку [8].

Не можна оминати в розкритті цього питання й представників асоціативної психології (Е. Клапаред, М. Монтесорі). Зокрема, М. Монтесорі, приділяла велику увагу навчанню й розвитку дітей із розумовою відсталістю. Вона стверджувала, що дитині необхідно створити умови для самонавчання та самовиховання. Саме нею розроблені спеціальні навчальні та виховні ігри, які й досі не втратили своєї актуальності [8].

Л. Виготський у результаті досліджень робить висновок, що в розвитку нормальної дитини й дитини з вадами в розвитку наявна соціальна зумовленість психічного розвитку. Це дає підстави стверджувати, що педагогічний вплив закладає фундамент для розвитку вищих психічних функцій як у нормі, так і в патології [9].

Д. Максименко стверджує, що процес соціалізації дитини базується на взаємодії двох сторін діяльності, що пов'язані з освоєнням предметного світу і світу відносин між людьми. Зазначається, що, перш ніж створювати програму навчання дітей із вадами в розвитку, необхідно спочатку створити спеціальні педагогічні умови виховання для надання таким дітям своєчасної психокорекційної допомоги [10].

Шалва Амонашвілі передбачав упровадження «педагогіки партнерства» в освітній процес. У працях він зазначає, що першочерговим завданням є таке: «Зробити дитину нашим (дорослих – учителів, вихователів, батьків) добровільним соратником, співробітником, одностороннім у своєму ж вихованні, освіті, навчанні, становленні, зробити її рівноправним учасником педагогічного процесу, дбайливим і відповідальним за цей процес, за його результати» [11]. Специфіка психолого-педагогічної праці при цьому має базуватися на тому, що вчителі в роботі постійно проєктують прогнозований результат, орієнтуються на перспективу, адже виховують майбутнє держави. Саме тому надзвичайно важливо, що Нова українська школа працюватиме на засадах «педагогіки партнерства».

Виходячи з вищезначеного, вбачаємо за необхідне охарактеризувати основні принципи й аспекти впровадження педагогіки партнерства в інклюзивний простір. Серед основних принципів, що лежать в основі педагогіки партнерства, варто зазначити такі: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у взаєминах, стосунках; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (про активність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) [12]. Головними ж аспектами при цьому є такі складники:

- як основа в педагогіці партнерства виступає спілкування, яке відбувається у співпраці між учителем, учнем і батьками;

- учні, батьки й учителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими співниками, тобто рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат;

- школа має ініціювати нову, глибшу поглибленість родини до побудови освітньої траєкторії дитини;

- діалог і багатостороння комунікація між учнями, учителями та батьками повинні змінити односторонню авторитарну комунікацію в системі вчитель – учень [1; 2; 5].

Щодо практичного застосування педагогіки партнерства в інклюзивному просторі в рамках нової української школи варто зазначити, що воно має ґрунтуватися на концепціях відомих учених, у яких розкривається сутність особливостей навчання й виховання дітей як із нормальним розвитком, так і дітей, які мають вади в розвитку. Схарактеризуємо концепції, що сприятимуть формуванню в дітей комплексу цінностей, знань і вмінь, спрямованих на успішне навчання, самовдосконалення та соціалізацію їх у громаді:

- навчання без примусу – передбачає остаточне виключення засобів примусу з низки педагогічних засобів, перевагу гуманності, комунікативності, ціннісного ставлення до дитини з боку вчителя. Крім того, вчитель повинен бути обізнаним з приводу дитячої психології, засад гуманної педагогіки, також уміло мотивувати дитину та визнавати пріоритетність суб'єкт-суб'єктної взаємодії в навчальному процесі (Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинський, С. Лисенкова, В. Шаталов);

- ідея важкої мети – зумовлює постановку перед усіма учнями складної мети, налаштування на її досягнення. Учитель повинен вселити в учнів упевненість у перемозі над труднощами (С. Лисенкова, В. Шаталов);

- вільний вибір – полягає в наданні дитині свободи вибору в процесі навчання, тобто

учень може обирати завдання, задачу, тему твору (Ш. Амонашвілі, І. Волков, С. Лисенкова, В. Шаталов);

– ідея відповідної форми – трактується через урок, що за своєю формою має відповідати предмету, що вивчається (І. Волков, Є. Ільїн, В. Шаталов);

– ідея опори – включає в себе надання учням опорних знаків (символів, схем, таблиць, слів тощо), що забезпечать краще розуміння, структурування, запам'ятовування матеріалу, а також стимулюватимуть побудову відповіді (Є. Ільїн, І. Іванов, С. Лисенкова, В. Шаталов);

– інтелектуальне поле класу – спирається на ціннісний підхід до навчання, тобто створення загальних життєвих цілей і цінностей у класі (І. Волков, С. Лисенкова, В. Шаталов, М. Щетинін);

– ідея великих блоків – ґрунтується на тому, що під час вивчення великої теми певними блоками легше встановити логічні зв'язки, виокремити головну думку, поставити й розв'язати проблему (І. Волков, І. Іванов, В. Шаталов, М. Щетинін);

– самоаналіз – реалізує ідею колективного аналізу та оцінювання діяльності кожного учня за умови володіння педагогом прийомами рефлексії, емпатії, а також здатності аналізувати й розуміти власні дії, здатності до самопізнання (Ш. Амонашвілі, Є. Ільїн, І. Іванов, В. Караківський, В. Шаталов, М. Щетинін) [1; 11; 13].

Також до цього переліку можна зарахувати ще таку якість, як толерантність особистості, що теж відіграє значну роль у впровадженні педагогіки партнерства, адже до її структури входять такі компоненти: когнітивний (знання про об'єкти й ситуації життєдіяльності, що є результатом набуття індивідуального досвіду); емоційний (емоційні стани, які передують виникненню поведінкового компонента, сприяючи систематизації знань і появі певної поведінки); поведінковий (призводить до актуалізації елементарних фіксованих установок, ціннісних орієнтацій та етнічних цінностей. Установка щодо толерантності виявляється в діях і вчинках людини, оскільки вчинок є єдиною структурою, що відповідає реальним цілісним проявам самореалізації людини як особистості, індивіда, громадянина) [3; 14].

Отже, підсумовуючи теоретичне дослідження зазначеної проблематики, можемо стверджувати, що інклюзія навчає співіснувати з відмінностями, які розглядаються як стимул для заохочення дітей і дорослих до навчання; спрямована на виявлення й усунення бар'єрів у процесі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами; створює умови для присутності, участі й досягнень усіх учнів; вимагає підвищеної уваги до дітей «групи ризику»; і нарешті, найголовніше – інклюзивне навчання ґрунтується на правах людини та принципах рівності. Діти, які мають особливі освітні

потреби, мають індивідуальні здібності й особливості; хочуть відчувати, що їх розуміють і цінують; бажають, щоб їхні відмінності поважали; намагаються пізнавати навколишній світ.

Висновки. Проведене теоретичне дослідження з означеної проблематики дає нам змогу резюмувати таке:

1. Ефективність педагогіки партнерства полягає в глибокому розумінні психологічної основи взаємодії та співпраці між учнем, учителем і батьками, що мають спільні наміри та прагнення й при цьому є відповідальними, рівноправними учасниками освітнього процесу.

2. Упровадження педагогіки партнерства в інклюзивному просторі має ґрунтуватися на засадах толерантності, а толерантність особистості реалізується через доброзичливе й терпиме ставлення до оточуючих і навколишніх подій, що не порушують прав людини й не завдають шкоди навколишньому середовищу.

3. Упровадження інклюзивної освіти в загальноосвітні заклади є провідною метою, включає в себе тісну співпрацю всього учнівського та вчительського колективу задля створення комфортного середовища для дітей з особливими освітніми потребами.

4. Педагогіка партнерства дає змогу дітям з особливими освітніми потребами розкрити свої здібності та сформуватися як особистості. За таких умов дитина має право на помилку, власну точку зору, вільний вибір, відчуває зацікавленість учителя в її долі, оптимістично береться за кожну справу. У педагогіці співробітництва взаємини з учнями будуються так, щоб дати можливість дітям нові стимули, закладені в самому навчанні, залучити їх до спільної праці та творчої взаємодії вчителя та учнів, спрямовані на опанування учнями предмета.

Отже, проведене дослідження не претендує на повноту й вичерпність розгляду досліджуваної проблеми. Перспективою подальшого наукового пошуку вважаємо наступний теоретичний огляд зазначеної проблематики та його практичне втілення в умовах нової української школи.

Література:

1. Коханова О.П. Психологія партнерської взаємодії в освіті : навч.-метод. посіб. Київ : ПП Щербатих О.В., 2011. 104 с.
2. Татаринцева Г. Методологічні підходи до визначення поняття «партнерство». *Наука молода*. 2007. № 8. С. 145–150.
3. Моргун В.Ф. Психологія багатовимірної толерантності особистості та її межі. *Психологія і особистість*. 2015. № 1. С. 143–161.
4. Шигонська Н.В. Філософський, психологічний, соціологічний та педагогічний аспекти сутності категорії «професійна взаємодія». *Вісник*

- Житомирського державного університету.* 2008. Вип. 42. С. 160–164.
5. Максименко С.Д. Психологічні проблеми модернізації освіти в Україні. *Психолог.* 2005. № 6. С. 3–6.
 6. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Н.З. Софій, Ю.М. Найда та ін. ; за заг. ред. Л.І. Даніленко. Київ, 2007. 128 с.
 7. Мамайчук И.И. Психологическая помощь детям с проблемами в развитии. Санкт-Петербург : Речь, 2008. 224 с.
 8. Психология аномального развития : хрестоматія : в 2 т. / под общ. ред. В.В. Лебединского, М.К. Бардышевской. Москва : МГУ, 2002. Т. 1. 744 с. Т. 2. 818 с.
 9. Выготский Л.С. Собр. соч. : в 6 т. Москва : Педагогика, 1982. Т. 2 : Лекции по психологии. 504 с. Москва: Педагогика, 1983. Т. 3 : История развития высших психических функций. 368 с. Т. 5 : Диагностика развития и педологическая клиника трудного детства. 368 с.
 10. Максименко Д.С. Ігри та ігрові завдання для дітей раннього віку з обмеженими можливостями здоров'я. Практична психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 120 с.
 11. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. Москва : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1996. 496 с.
 12. Нова українська школа : поради для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
 13. Артемова В. Історія педагогіки України : підручник. Київ : Либідь, 2006. 424 с.
 14. Tolerance, Volunteerism and Leadership: textbook / authors. : I. Kapustian, S. Yalanska, T. Nikolashina. Poltava : Publishing House "Simon", 2016. 50 p.

Buzhynska S. M., Suprun D. S. Psychological and pedagogical analysis of pedagogy of partnership and peculiarities of its implementation in intellectual space

The article contains theoretical substantiation and methodological principles concerning the research problem. The analysis of the concepts "Partnership Pedagogy", "Inclusive Education" was conducted, during which it was established that partnership pedagogy has all possibilities for introduction into institutions with inclusive education. Indeed, inclusive education is based on the basic principles of humane pedagogy (improvement of the learning environment, respect for their abilities, support for the child in an effort to be successful). It has been established that, despite the developed methodological foundations of the problem of inclusive education, there remain issues that need to be further elaborated, in particular, the issue of the peculiarities of educational activities, social support for such children and their inclusion in the community.

Based on the analysis of scientific sources, the authors formulated the purpose of the article, which consists in the theoretical coverage of the peculiarities of the implementation of partnership pedagogy in the inclusive space.

To achieve the goal, a set of research methods has been applied, in particular: historical and logical study of scientific works, analysis, synthesis, comparison, systematization, generalization, classification, abstraction of theoretical and methodological principles of the problem under investigation.

During the coverage of the main material, scientific ideas about the peculiarities of teaching children with special educational needs are revealed. The principles and aspects of the implementation of partnership pedagogy in the inclusive space are described. It has been established that the practical application of partnership pedagogy in the inclusive space should be based on the concepts of well-known scientists, in particular: learning without coercion, free choice, idea of support, etc. The authors attribute "tolerance" as a special quality that will contribute to the formation of knowledge and skills for children, aimed at successful training, self-improvement and socialization in the community. After all, its structure includes cognitive, emotional and behavioral components, that is, those components that are necessary for the successful implementation of partnership pedagogy in the inclusive space.

The authors have proven that inclination teaches coexistence with differences, which are considered as an incentive to encourage children to study. It has been established that partnership pedagogy enables children with special educational needs to discover their abilities and to form themselves as individuals. The pedagogy of partnership should be based on the principles of tolerance, which is realized through a friendly and tolerant attitude to surrounding and surrounding events that do not violate human rights and do not harm the environment.

Key words: cooperation, special educational needs, humanization of education, inclusive education, new Ukrainian school, tolerance of personality.